

Чланци

МИЛАН ТРИПКОВИЋ

Борбе за ослобођење Ваљева и ваљевског краја 1944. год.

НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКИ ПОКРЕТ У СРБИЈИ 1944. ГОДИНЕ

У 1944. години успешно се развијао народноослободилачки покрет у Србији. Нарочито добри резултати постигнути су у подручју Јужне Мораве где је, током маја и јуна, од осам постојећих бригада са око 10.000 бораца формирано пет дивизија. Ове јединице су борбом против Немаца, Бугара и четника успеле да створе слободну територију у сливу Јужне Мораве и у источној Србији.

И у другим крајевима Србије постојале су веће војне формације. На територији Шумадије дејствовала је Друга шумадијска бригада. У Срему су до 11. септембра 1944. године формиране три бригаде које су се бориле у источној Босни. На Космету су образоване две бригаде које су деловале у Грчкој, Бугарској и на територији Јужне Мораве. У Санцаку је, такође формирана једна дивизија.¹

Овакав развој оружаних снага утицао је да се створи нови Главни штаб Народноослободилачке војске Србије.

Значај Србије за даљи развој народноослободилачке борбе у земљи као и жеља да се што више помогне јединицама које су деловале у Србији, а против којих је непријатељ употребио далеко јаче снаге, довели су до концентрисања већег броја дивизија које су биле спремне за упад у Србију. Половином 1944. године њихов распоред је био следећи:

1. Десно крило сачињавале су јединице 2, 5 и 17. дивизије, а биле су распоређене на линији Андријевица — Беране — Колашин.

2. Средишњу групу сачињавале су јединице 1. корпуса (1 и 6 дивизија) и 12. корпуса (16 и 36 дивизија) а биле су распоређене на линији Пљевља — Фоча — Шавник.

3. Лево крило сачињавале су јединице 11. и 28. дивизије а биле су распоређене на линији Сребреница — Власеница — Зворник.²

Двадесет осмог јула 1944. године започела је продор са десног крила Оперативна група дивизија и то правцем планина Рогозна —

---

¹ Сви подаци о дивизијама у Србији коришћени су из књиге **Моме Марковића, Борба Србије 1941—1945**, Београд 1952.

комуникација Нови Пазар — Косовска Митровица — река Ибар. Већ 4. августа Оперативна група дивизија је после борби против јаког непријатеља успела да пређе реку Ибар и избије на западне огранке Копаоника. Два дана касније започела је четвородневне борбе против удружених четничких јуришних корпуса, који су се ту скупили из великог дела Србије, и нанела им пораз.²

Врховни командант НОВ и ПОЈ маршал Тито издао је 19. августа 1944. године директиву командантима Главног штаба Србије и Оперативне групе дивизија о задацима јединица НОВ у Србији. Њихов главни задатак је да разбију окупаторско — недићевско — четничку власт и да у новоослобођеним крајевима формирају нове јединице и помогну стварање нове народне власти. Да би се ово остварило на планинама Тари, Златибору, Копаонику и у Топлици предвиђено је формирање јаких база одакле би се покрет ширио по целој Србији. Ову замисао је Врховни командант даље разрадио на тај начин што је целу Србију поделно на више сектора. Тако је западна Србија била подељена на два сектора: Посавски који је обухватао подручје северно од реке Јадар и горњи ток реке Колубаре и сувоборски. Први је био важан због веза са Сремом, док се на другом налазила главнина четничких снага.

Продор јединица средишне групе у Србију најпре је извршила 1. пролетерска дивизија из рејона западно од Пљеваља, у ноћи између 20. и 21. августа, преласком преко реке Лима и пошто је одбацила четнике ослободила је Прибој. После победе над четницима Златиборског корпуса успела је да 23. августа 1944. године запоседне гребене Златибора.

Шеста пролетерска дивизија је у ноћи између 24. и 25. августа прешла реку Тару код Варде и 30. августа се спојила са 1. пролетерском дивизијом на Златибору.

Јединице 12. корпуса почеле су покрет у Србију правцем планина Голија — Бјелашница — планина Зеленгора — Стари Брод на Дрини (код Вишеграда). Непријатељ је покушао да спречи прелаз преко Дрине па су поједине јединице НОВЈ борбом прса у прса то онемогућиле и ноћу 5/6. септембра прешле Дрину. Прикупљање јединица овог корпуса било је на западним огранцима планине Таре.

Борбе у Србији су се распламсавале и до половине септембра било је ослобођено више мањих места.

ПРИЛИКЕ У ВАЉЕВСКОМ КРАЈУ УОЧИ ОСЛОБОЂЕЊА

Окупатор и његови сарадници током 1944. године наставили су са хапшењима и убиствима како у Ваљеву тако и околини. Нарочито су у то време била позната зверства четника у Цветановцима, Баталагама, Каменитовцу и другим местима.

---

² Подаци о продору јединица у Србију узети су из књиге **Завршне операције за ослобођење Југославије 1944—1945**, Београд 1957. (Даље цитирам **Завршне операције . . .**)

У таквим условима одвијао се народноослободилачки покрет у ваљевском крају. Партизанског одреда у то време није било. Целокупан рад организован је преко Окружног комитета КПЈ за Ваљево који је 1944. године био у следећем саставу: Милован Милосављевић, секретар, Милица Павловић — Дара (убили је четници почетком јуна 1944. године), Милорад Милатовић, Сретен Читаковић и Живорад Гајић.

Окружни комитет КПЈ за Ваљево уз помоћ илегалних радника организовао је многе акције у ваљевском крају. Тако је почетком 1944. године формирано Среско поверенство за колубарски срез које је радило до ослобођења. Секретар је био Миленко Топаловић. Поверенство за Рађевину и Подгорину радило је све до погибије секретара Андрије Хабуша половином 1944. године. Једна од значајних акција Окружног комитета је формирање ОК СКОЈ за Ваљево 25. маја 1944. године. Секретар је био Живорад Гајић.

У овој години, нарочито, је био активан рад на територији Колубаре и Посаво — Тамнаве где су деловале партијске и скојевске организације, илегални НОО, а у многим селима постојали су јаки и сигурни пунктови.

Комунисти и симпатизери растурали су летке, прикупљали податке о непријатељу, о њиховом кретању, популарисали су одлуке АВНОЈ-а, прикупљали помоћ за народноослободилачки фронт, прихватили и помагали илегалне партијске раднике и радили на разобличавању непријатеља и његових помагача.

Значајан моменат за развој народноослободилачког покрета у ваљевском крају десио се почетком маја 1944. године. Ударна група дивизија (2. пролетерска и 5. крајишка дивизија) пробила је се 30. априла 1944. године у рејон планине Повлена.³

Ударна група дивизија планирала је да се учврсти на линији планина Тара — планина Јелова Гора — планина Маљен — планина Повлен — планина Медведник — река Дрина. Са овог простора би се организовала дејства НОВЈ према истоку, ту би се прихватила 16. и 17. дивизија из источне Босне, а одатле би се извршио пробој на планину Рудник где би се повезали са Другом шумадијском бригадом.

Непријатељ је ангажовао око 40.000 војника (Немци, четници,

---

³ Половином марта 1944. године Ударна група дивизија (2. пролетерска и 5. крајишка дивизија) прешла је реку Лим код Рудога и крајем месеца избила на реку Ибар, у рејону Ушће — Рашка. Задатак ових дивизија је био да се пробију у јужну Србију и помогну тамошњим јединицама НОВЈ и да створе базу за пребацивање нових јединица у Србију. Ове јединице нису успеле да се пробију у Топлицу и Јабланицу. Око 20 дана, од 1. до 19. априла у сливу реке Студенице, где су се пребациле, водиле су тешке борбе против немачких, бугарских, недићевских и четничких снага. У немогућности да остваре свој план — прећу реку Ибар ове дивизије су 20. априла кренуле на подручје јужно од Ваљева. На том походу водиле су тешке борбе и пробијале су се преко комуникација Сјеница — Ивањца, Ужице — Нова Варош, Вишеград — Ужице — Пожега, Ужице — Ваљево и Ужице — Бајина Башта. Тридесетог априла пробиле су се у рејон планине Повлена. — Петар Вишњић, Борбе Ударне групе дивизија јужно од Ваљева, Војноисторијски гласник бр. 5, 1962, стр. 29.

Бугари, добровољци, белогардејци и др.) против око 5.000 бораца из Ударне групе дивизија. Да би био ближе догађајима немачки командант југоистока генерал Фелбер преместио је свој штаб из Краљева у Косјерић. Немци су планирали да униште снаге НОВЈ окружењем али у томе нису успели.

И Ударна група дивизија није остварила свој план. Њени борци су били исцрпљени педесетодневним маршевима, оптерећени болницом што им је онемогућавало маневар, затим она се налазила на терену где је због великог сиромаштва било пуно тешкоћа у снабдевању. После тешких седмодневних борби, које је водила углавном на Повлену и Маглешу, Ударна група дивизија се пробила на планину Тару одакле се преко Златибора и Златара повукла у Црну Гору.⁴

Долазак јединица Ударне групе дивизија у околину Ваљева повољно је утицао на расположење народа кога је непријатељ дуго времена уверавао да је партизански покрет уништен. ОК КПЈ за Ваљево у свом извештају Покрајинском комитету КП за Србију од 4. јуна 1944. године овако је оценио тај догађај: „Право расположење народа најбоље се осетило када се наша војска налазила код Ваљева. Глас о доласку партизана усталасао је народ целог нашег округа,”⁵

Морал непријатеља је попустио. Тако је у селу Горњој Буковици стављено под војни суд око 60 четника који су побегли једне ноћи са положаја у Лесковицама.

Ови догађаји још више су учврстили везе окупатора и његових сарадника што се испољило у заједничкој борби против јединица НОВЈ, у лечењу рањених четника у ваљевској болници, у заједничкој шетњи са Немцима по Ваљеву.

ПРОЛЕТЕРСКЕ ДИВИЗИЈЕ НАСТУПАЈУ ПРЕМА ВАЉЕВУ

Продор јединица НОВЈ у Србију и успешно дејство постојећих јединица узнемирили су непријатеља. Он групише јаке снаге у циљу одбране, а Дража Михајловић 1. септембра 1944. године објављује општу мобилизацију која нема успеха.

Први корпус је са Златибора, према одлуци Врховног команданта маршала Тита, имао да наступа према Маљену и Суворору са задатком да ослободи Ваљево и Лајковац. Дванаести корпус је требао да заузме гребене Повлена и Медведника и да преко Цера продре у Мачву и Поцерину. Оперативна група дивизија је са Копаоника добила правац према Руднику.⁶

После тешких борби против Бугара на Златибору 1. корпус је крајем августа продро према Пожеги и долинама река Бетиње и Моравице. У тој успешној акцији била је 1. септембра ослобођена Пожега али су је четници повратили.

---

4 Петар Вишњић, Борбе Ударне групе дивизија јужно од Ваљева, Војноисторијски гласник 1962/5, стр. 34—65.

5 Институт за историју радничког покрета Србије бр. 5863.

6 Завршне операције ... стр. 53.

Подручје Пожеге било је поприште тешких борби против јаких четничких снага. У рејону Ужица, Пожеге и долине Западне Мораве Немци су груписали јаке снаге, а такође и четници. Први корпус је 9. септембра 1944. године нанео тежак пораз четницима на Јеловој Гори. Разбијени делови четника повлачили су се према Суворору и Маљену.

„Да би искористио постигнути успех и онемогућио непријатељу пружање јачег отпора са планине Маљена, штаб Корпуса је одлучио да упути Прву дивизију према пл. Маљену, Равној гори и пл. Суворору, а са 6. дивизијом да изврши шири обухват преко западних падина Маљена, ради дејства у десни бок и позадину непријатеља.”⁷

Прва пролетерска дивизија гонећи четнике је избила на Маљен и 11. септембра продужила правцем Маљен — Струганик — Мионица. У међувремену је 6. пролетерска дивизија преко Букова успела да продре у Брежђе. Ови брзи успеси приморали су четнике на нагло повлачење на леву обалу Колубаре. Трећа пролетерска бригада 6. личке дивизије успела је 11. септембра, у току покрета од Дивчибара према Мионици, да зароби Дражину четничку архиву и комору Дражиног штаба са око 30 кола.⁸

Једанаестог септембра 1944. године 6. личка дивизија је ослободила Мионицу. Сутрадан је око 260 Немаца и 20 добровољаца напало Мионицу али су били одбачени до колубарског моста у Дивцима.

Прва пролетерска дивизија је до 13. септембра избила на Колубару, а 6. пролетерска дивизија јужно од Ваљева.

Тринаестог септембра ушли су у Лајковац ослободиоци-борци 13. пролетерске ударне бригаде „Раде Кончар“ 1. пролетерске ударне дивизије. Због доласка немачких јединица из Обреновца 13. дивизија је напустила Лајковац.

Прва пролетерска ударна дивизија ослободила је 12. септембра Љиг.

Делови 1. пролетерске дивизије пробили су се преко Словца, (заузет 12. септембра) Степања и Карауле у подручје Бабине Луке где су извршене припреме за напад на Ваљево са севера.

Дванаести корпус је до 14. септембра загосподарио масивима Повлена и Медведника и избио у долину Јадра. То је постигао после победа над четницима Златиборског корпуса и деловима 4. групе јуришних корпуса.

Штаб 1. корпуса је одлучио да напад на Ваљево изведе са севера и југа, а да једним делом затвори прилазе од Лајковца и Уба. Дванаести корпус је затварао правац западно од Ваљева и у исто време везивао за себе непријатељске јединице.

---

7 Исто, стр. 69.

8 Зборник докумената и података о народноослободилачком рату југословенских народа, Београд 1956, т. I, књ. 12, стр. 207 (даље цитирам Зборник ...)

БОРБЕ ЗА ОСЛОБОЂЕЊЕ ВАЉЕВА И ОКОЛНИХ МЕСТА

Уочи борби за ослобођење Ваљева распоред јединица НОВЈ био је следећи: југоисточно од Ваљева налазиле су се 1. и 2. бригада 6. пролетерске дивизије и делови 3. бригаде; на северу делови 1. и 3. бригаде 1. пролетерске дивизије; у Дивцима 3. бригада 6. дивизије и 1. бригада 1. дивизије; у Словцу 13. бригада 1. дивизије.

У Ваљеву су се налазили 2. немачки батаљон 2. полицијског пука, 4. пук Српског добровољачког корпуса, четници Ваљевског корпуса и припадници Српске државне страже.

Напад на Ваљево почеле су 1. и 6. дивизија 15. септембра у 0.30 часова.⁹ Јединице су извеле брз и изненадан напад. Најпре су разбијени четници који су се налазили нешто истурени јужно од Ваљева. Потом су разбијени њотићевци и недићевци који су држали линију Попаре — Ајхингерово Брдо — Грачанско гробље. Борбе су се преносиле у строги центар где су се налазила јака упоришта као Официрски дом, Хотел „Бранковина“ где су били смештени добровољци, Командантура, зграда бившег војног округа и друге које су непријатељи добро утврдили и бранили. До 15 часова цео град је био ослобођен изузев добро утврђене касарне Петог пука у којој се налазио 2. немачки батаљон 2. полицијског пука јачине око 300 војника.

Жртава је било и на једној и на другој страни. Непотпуни су подаци о погинулим и рањеним. У извештају Штаба 3. пролетерске бригаде 1. пролетерске дивизије од 28. септембра 1944. године пише о губицима непријатеља „Његови губици у Ваљеву и око Ваљева су: 113 мртвих, 130 рањених и 150 заробљених. Заробљено је око 100 пушака, 10 митраљеза, 3 мала бацача, 3 тромболске пушке, 8 камиона, 5 противтенковских топова, много муниције, одећа, ципела и многе друге спреме.“¹⁰ О броју жртава јединица које су ослобађале Ваљево нису остали сачувани подаци.

Грађани Ваљева су топло примили своје ослободиоце. Још у току борби када се пуцњава смиривала грађани су на прозоре износили воду, мед, слатко и послуживали борце.

Опис Ваљева на дан ослобођења оставио нам је у својим забелешкама професор Гимназије у Ваљеву Миливоје Мандић:

„Трагови које је за собом оставила тешка борба виде се по целом граду. Безмало на свим кућама, нарочито онима у центру града, и око Официрског дома виде се трагови машинског оружја . . . На многим зидовима зјапе рупе, излупано прозорско стакло синило на све стране. Овде, онде гомиле топовских или пушчаних чаура.

Искидане и изукрштане телефонске и телеграфске жице висе са бандера ко обешени конци, или су се изукрштале па ометају пролаз. Искидани су и електрични водови па нема струје, те ни водовод не може да ради. Од места до места виде се немачки и добровољачки

⁹ Завршне операције . . . стр. 70.

¹⁰ Зборник . . . т. I, књ. 12, стр. 430.

и VI дивизије, где задржавамо непријатеља и одржавамо са пролетерским, где је војска непријатеља био мјестимично и одбачен.

9-IX-1944 предузела се опати напад, како фронтално тако и бочно и у одређеном мјесту топора, концерт, циљем баталне ватре непријатеља раз-бијено и настаје гољева. У овој борби непријатељ је разбијен и материјално неуспешно повлачење, тако да се није знало куда се креће главнина, каколи остали мањи делови. Непријатељ је одступио у правцу Косјерића, Равне Горе и Ваљево. Истог дана наше снаге упадају понова у Косјерић. У овим борбама непријатељ је имао 817 мртвих и рањених војника и 21 заробљено. Наши губитци 3 мртва и 5 рањених. После ове борбе Бригада се зауставила на просторији Косјерића, са задатком извршава у правцу Равне Горе.

10-IX-1944 бригада креће у правцу Равне Горе и смјестила се на просторију Коваришта и Дубинчић. У овоме покрету два батаљона водила су мању борбу са разбијеним четницима, којом приликом је убијено 25, рањено 30 и заробљено 27 четника. Заплијењено је 8 кола са материјалом различитим од четника и друге спреме.

11-IX-1944 бригада креће преко Равне Горе на просторију Планина - Стара Боденица гдје се и задржала. Истог дана вођени је борба са четницима на линији Равна Гора - с. Планина и у правцу севера. У овој борби непријатељ је претрпео губитке од 185 мртвих и рањених војника, заробљено је 90 са оружјем, од којих је био један официр из Дољина. Заробљено је 4 кола са материјалом и велика количина муниције, радиостаница, од којих је једна емисиона радиостаница, 13 пушака и 3 м. л. и др.

12-IX-1944 бригада се пребацила на просторију с. Струганка и Гор. Топлана. Овог дана борбе није било.

13-IX-1944 бригада креће правцем Веселиновић - Словца са намером да пређе преко Колубаре пруге и комуникације Ваљево-Београд и постави се северно од Ваљева на просторију Бабина Луна - Јасеница - Забрдица. Када су предњи батаљони стигли у висину с. Веселиновић и р. Колубаре, примили су борбу са Немцима који су се кретали из Ваљева у правцу Словца. Предњи батаљони одбацили су непријатеља преко Колубаре и прешли комуникацију преко Словца и одмаршовали у наведеном правцу. У овој групи батаљона отишла су 4, док су остала 3 батаљона са неборачким деловима и дивизијском артиљеријом. Исте вечери главнина са неборачким деловима није успела да се пребаци и повеже са предњим батаљонима, пошто је ~~квржи-~~ ~~ххх~~ кренула правцем преко Лознице, а на том правцу непријатељ је био запосео положије око Лознице и после тога главна колона са неборачким деловима повратила се назад у с. Веселиновиће.

14-IX-1944 предњи батаљони који су се пребацили примили су борбу са четницима, коју су читави дан водили северно од Ваљева, којом приликом је убијено и рањено преко 100 непријатељских војника, док је заробљено око 80 наоружаних, међу којима 1 поручник и 2 подофицира, а рањено је више четничких официра. Истог дана остали делови бригаде пребацили су се преко Словца и дошли у састав предњих батаљона. Истог дана предузета се напад на град Ваљево у 18 часова, али пошто су наши батаљони водили борбу читав дан са четницима и били растркани, није се на време извршио напад на Ваљево, али опет су се батаљони повезали и на град ударили. У напад убацивати су батаљон по батаљон како је који стизао.

15-IX-1944 и 16-IX-1944 наша четири батаљона воде борбу у граду Ваљево, док остали батаљони затварају правце Шабац и правца Словца-Уб. Борба је била доста жилава и упорна, али батаљони су извршили своје задатке. Непријатељ је претрпео велике губитке, како у људству тако и у материјалу. Његови губитци на Ваљеву и око Ваљева су: 113 мртвих, 130 рањених и 150 заробљених. Заробљено је: око 100 пушака, 10 батрејера, 3 мада бичаца, 3 тромблонске пукке, 8 камиона, 5 противколских топова, много муниције, одећа, ципела и много друге спреме. Сам тога батаљони су заузели 5 магацина са различитом спремом и храном. Наши губитци 6 мртвих и неколико рањених.

17-IX-1944 бригада се повукла и напустила положаје око Ваљева и креће у правцу Словца до на просторију Приворица-Белелевац и Богородица. На овој просторији бригада се одмара и чувају се до дневне резерве и правцу I и XIII бригаде.

18-IX-1944 непријатељ напустио град Ваљево и се гуња у правцу Словца. Истог дана при повлачењу непријатеља, мањ III батаљон одлучио је да се бори са непријатељем, где му је нанео доста губитака. *Утврђено - сави*

у 2 колони.

ДЕО ИЗВЕШТАЈА ШТАБА 3. ПРОЛЕТЕРСКЕ БРИГАДЕ 6. ПРОЛЕТЕРСКЕ ДИВИЗИЈЕ О БОРБАМА У ВАЉЕВСКОМ КРАЈУ, СЕПТЕМБРА 1944. ГОДИНЕ

шлемови. Пред старом основном школом напуштен један онеспособљени тешки митраљез, а поред њега мртав немачки згрчен војник. . .

Главне зграде центра, као и сва важнија места отпора изузев Петог пука потпуно су очишћена од фашистичке гамади. На њима је причињена осетна штета. Фасада велике гимназијске зграде начичкана рупама. Бацач је погодио и оборио са постоља и оштетио бронзану бисту Доситејеву. Прозорска окна на којима је било написано крупно латинско V (Viktoria) одлетела су у парампарчад заједно са том фашистичком паролом . . .¹¹

Очекивало се да ће опседнути гарнизон добити појачање. Већ у поподневним часовима делови 2. немачког моторизованог пука „Бранденбург“ са око 20 камиона пешадије и три тенка у покушају да продру из Лајковца према Ваљеву били су заустављени. И друга немачка колона која се кретала из Уба није успела да се пробије.

Притисак непријатеља из часа у час био је све већи; појачања упућена из Уба и Лајковца су све бројнија. У таквој ситуацији Штаб 1. корпуса донео је одлуку да се све јединице повуку на шире подручје Ваљева и да се избегну борбе и жртве. Том приликом се из Ваљева повукао велики број грађана и придружио јединицама НОВЈ.

Петнаестог септембра око 14 часова непријатељ (Немци и добровољци) јачине око 300 војника напао је положаје 3. пролетерске бригаде 6. пролетерске дивизије у Дивцима и пробио се према Ваљеву. После овог непријатељског продора борци 3. пролетерске бригаде поново су овладали положајем у Дивцима. Сутрадан, 16. септембра немачка моторизована колона 2. пука „Бранденбург“ са око 20 тенкова и 80 камиона пешадије пробила је положаје 13. пролетерске ударне бригаде „Раде Кончар“ 1. пролетерске ударне дивизије код Слодца. У Дивцима је ове јаке немачке снаге дочекала 3. пролетерска бригада 6. дивизије. Развила се врло оштра борба која је трајала око 1,5 сат после које је непријатељ продро у правцу Ваљева.¹²

У исто време код села Забрдице четници Ваљевског корпуса покушали су да се пробију у Ваљево. Јединице 1. пролетерске ударне дивизије су их осујетиле у тој намери.

Немци су 16. септембра око 9 часова ушли у Ваљево.

После уласка Немаца у град јединице НОВЈ имале су следећи распоред у околини Ваљева:

„Шеста дивизија са 1. и 2. бригадом контролисала је Ваљево са југа, а 3. бригада је остала даље на положајима села Дивци — села Радобић. Трећа бригада Прве дивизије пребацила се код села Словац на десну обалу Колубаре и заузела положаје код ушћа Љига, према Лајковцу. Прва бригада Прве дивизије задржана је северно од Ваљева у реојону Јасике. Али пошто је непријатељ појачавао притисак из Уба ка с. Словац Штаб I дивизије пребацио је и I бригаду ближе комуникацији Уб — с. Словац на просторији Врховине — Караула

¹¹ Миливоје Мандић, Ослобођење Ваљева (рукопис чува супруга Миливоја Мандића Нада Мандић, професор Гимназије „В. И. Лењин“ у Ваљеву).

¹² Зборник . . . т. I, књ. 12, стр. 208.

(4. односно 7 км. с.з. од с. Словац). Сутрадан, 17. септембра, 1. бригада се уз прихват јединица 13. бригаде пребацила код села Лознице на десну обалу Колубаре и заузела распоред од с. Маркова Црква, преко с. Веселиновац до с. Радобић.¹³

Штаб 1. корпуса да не би узалуд трошио снаге у борбама око блокираног Ваљева донео је одлуку да повеже своје десно крило са Оперативном групом дивизија која је продирала ка планини Руднику и да пренесе борбе у подручје Лазареваца и Лајковца.

БАТАЉОН „ГАРИБАЛДИ” НЕПОСРЕДНО ПОСЛЕ ОСЛОБОЂЕЊА ВАЉЕВА

Немци су се осамнаестог септембра повукли из Ваљева. Том приликом бацили су у ваздух касарну Петог пука коју су у исто време бомбардовали и савезнички авиони. Повлачећи се према Убу Немци су се већ око 10 часова сукобили у Дивцима са 3. пролетерском дивизијом. Борба се водила до 18 часова када су борци 3. пролетерске бригаде замењени деловима 1. дивизије. Непријатељ је имао око 100 мртвих и рањених војника. Уништена су два тенка који су наишли на нагазне мине и 4 камиона. Губици 3. пролетерске бригаде: 7 рањених и 1 мртав.¹⁴

После тешких борби у Дивцима настављене су борбе у словачком теснацу. Непријатељ је успео да се пробију у Уб.

Тринаеста пролетерска бригада 1. пролетерске дивизије 18. септембра ослободила је Лајковац и Лазаревац.

¹³ Завршне операције ... стр. 71.

¹⁴ Зборник ... т. I, књ. 12, стр. 209.

Осамнаестог септембра 1944. године Ваљево је било ослобођено. Велики број грађана пријавио се у јединице НОВЈ. Само у 6. пролетерску дивизију из ваљевског краја ступило је преко 1.000 бораца. Из појединих колектива масовно су се пријављивали у јединице НОВЈ. Из фабрике „Вистад“ преко 60% радника јавило се одмах добровољно у НОВЈ.¹⁵ Овакав одзив настао је као логична последица доброг рада политичких одељења војних јединица и сарадње са органима народне власти и партијских организација. Нови-млади борци наишли су на врло топао пријем, на изванредне другарске односе што је све било проткано добрим политичким радом с њима. Резултати таквог рада су се касније вишеструко исплатили.¹⁶ Попуна јединица вршена је и мобилизацијом.

Становништво Ваљева је својски прионуло на посао како би се што пре нормализовала ситуација у тек ослобођеном Ваљеву, а пре свега помогли фронт и борци који су настављали борбу за ослобођење преосталих крајева наше земље.

Највећа пажња тих дана посвећена је рањеницима који су били смештени у хотелу „Бранковина“, у Градској, Војној и Руској болници, Средњој пољопривредној школи, Гимназији и другим зградама. Жене Ваљева су пружиле велику помоћ у том послу. Оне су уз помоћ војске најпре очистиле и опремиле те зграде најнужнијим потребама па су онда у њих смештени рањеници. Вредне грађанке помагале су у дежурању, прању санитетског материјала и у свему што је било потребно за рад болница.

После ослобођења Ваљева приступило се формирању Команде места у Ваљеву која је доста допринела организовању и нормализовању живота у граду. Команда места вршила је мобилизацију обућара, кројача, ковача, графичких радника и појединих предузећа и поставила им као основни задатак да повећају производњу за потребе војске. Све то обављало се са великим еланом и ентузијазмом под паролом „Све за фронт — све за победу“. Команда места је помогла у организовању народноослободилачких одбора, радних организација, партизанских стража и другог на овом подручју.

Двадесет првог септембра одржан је велики збор после кога је било прво дефиле јединица Народноослободилачке војске у Ва-

---

¹⁵ Шеста пролетерска дивизија, Загреб 1964, стр. 533; „Све за победу“, бр. 15, 24. V 1945.

¹⁶ „... већ у вријеме борби за ослобођење Београда млади Колубарци су примани у Партију, преузимали су командне дужности, израстали у вјеште ратнике и добре другове. У сваком од ових бораца лежала је скривена способност и снага. У политичко-васпитном раду с њима управо су те скривене снаге биле откривене и подстицане“ — Шеста пролетерска дивизија, Загреб 1964, стр. 533.

„Приликом наших борби око Ваљева наша бригада је примила у своје редове приличан број омладинаца из Ваше средине. Будите поносни са њима, јер су они међу нама брзо репрезентовали себе и високо подигли борбену заставу Вашег краја...“ — Из писма III пролетерске (крајишке) бригаде Антифашистичкој омладини IV кварта Ваљева од 7. II 1945. године — Вјесник III пролетерске (крајишке) бригаде, бр. 134, 20. II 1945.

ПРВА ДИВИЗИЈА ПРОЛАЗИ КРОЗ ОСЛОБОЂЕНИ УБ 1944. ГОДИНЕ

леву. Дефиле је оставило врло јак утисак на присутне од којих су многи дошли из најудаљенијих слободних села ваљевског краја.

Шест дана по ослобођењу — 24. септембра 1944. године формиран је привремени Окружни народноослободилачки одбор који је обављао и послове Градског народноослободилачког одбора Ваљева до његовог оснивања.

После ослобођења Ваљева јединице су се углавном одмарале и вршиле мање покрете припремајући се за нове борбе. Прва дивизија се највећим делом концентрисала према Убу, а 6. дивизија према Шапцу.

Ево како је изгледао распоред и живот јединица 6. дивизије:¹⁷
20. IX 1944.

I бригада извршила је покрет из села Клинаца за село Кличевац, на којој просторији је и заноћила.

II бригада налазила је се у граду и на периферији града Ваљева на одмору и обезбеђењу улаза у град.

III бригада налазила се је у селу Дегурић — Седлари са задатком затварања правца од Ужица.

21. IX 1944.

I бригада налазила се на простору Кличевца на одмору и сређивању.

II бригада закључно до 28. IX т. г. налазила се у граду и периферији града, која је у исто вријеме вршила обезбеђење града. За ово вријеме бригада се купала, разушавала, сређивала јединице и вршила пријем новопридошлих бораца.

III бригада се налазила у с. Дегурић — Седлари, јужно од Ваљева са задатком затварања правца од Ужица.

...

Дивизија се постепено кретала према Текеришу, Коцељеви и Владимирцима.

У другој половини септембра, после ослобођења Ваљева 6. дивизија није имала значајнијих операција.

Штаб дивизије од 20—28. септембра налазио се у Ваљеву.

Прва пролетерска дивизија, према плану Штаба 1. корпуса, имала је да из рејона Диваца, Лајковца, Лазаревца, Љига запоседне леву обалу Колубаре и да продире према северу са задатком да узме утврђена непријатељска упоришта: Уб и Вреоци.

У Убу се налазио ојачани батаљон немачког 5. полицијског пука са око 400 војника и две четничке бригаде са око 1.000 четника. Ове снаге су биле распоређене у Убу, Совљаку, Звиздару, Вучјаку, Кладници, Мургашу, Силају и Трњацима. Од опреме и наоружања непријатељ је имао 4 тенка, 2 топа, бацаче и аутоматско оружје, као и 50 камиона.¹⁸

Прва пролетерска бригада извела је напад са четири батаљона преко Вучјака и Совљака, а са два батаљона од Беманова моста према Обреновцу.

¹⁷ Зборник ... т. I, књ. 13, стр. 134—137.

¹⁸ Исто, стр. 68—69.

Трећа пролетерска бригада је са два батаљона нападала са југа, а са два батаљона са истока.

Напад на сектору Уба почео је 2. октобра 1944. године у 6.30 часова док је напад на Уб почео у 20 часова.¹⁹ Борци 1. дивизије про-терали су непријатеља из Уба који се брзо повлачио према Обреновцу. Уб је ослобођен истог дана. Гоњење непријатеља је настављено. Између Црвене Јабукe и Бемановог моста развила се борба која је трајала у току ноћи и 3. октобра.

У овим жестокиm борбама на сектору Уба непријатељ је имао доста жртава. Убијено је и рађено 130 непријатељских војника. Заробљен је 181 непријатељски војник — четник.²⁰

Почетком октобра били су већ слободни Колубара, Подгорина и Тамнава са својим центрима Мионицом, Ваљевском Каменицом и Убом као и Ваљево, центар ове регије.

Борбе су настављене даље према Обреновцу и Београду. У исто време широм Србије распламсавале су се борбе за коначно ослобођење.

* * *

Ваљево је прво веће ослобођено место у Србији. Ослобођење Ваљева и овог краја имало је огроман морално-политички, стратегијски и други значај.

После тешких година окупације народ овог краја дочекао је слободу. Одмах се приступило рушењу старе немачко-недићевско-четничке власти и изграђивању нове власти. Формирају се народно-ослободилачки одбори: окружни, срески, градски и месни. Стварају се команде места. Обнавља се привреда и отварају школе. Велико пожртвовање и ентузијазам осећали су се у свим областима живота.

У стратегијском погледу овај терен је такође био значајан чинилац, јер је давао широке могућности за маневар и операције према Дрини и Сави.

За даљи развој борбе ово подручје са великим људским и материјалним резервама, такође, је било од великог значаја. Масовним добровољним пријављивањем у ослободилачке јединице као и мобилизацијом знатно су попуњене јединице НОВЈ. Тако је Прва пролетерска дивизија од 2.500 бораца у септембру 1944. године повећана на 9.000 бораца половином октобра.

Врло солидна материјална база много је допринела снабдевању јединица НОВЈ. Народ овог краја пружио је велику материјалну помоћ јединицама НОВЈ.

Период од ослобођења Ваљева па до завршетка рата протекло је у изграђивању нове народне власти, у стварању друштвено-политичких организација, у обнављању привреде, школа а такође и у несебичној помоћи борцима на фронту. У свакодневном животу била је актуелна парола „Све за фронт — све за победу.“

¹⁹ Исто, стр. 257—258.

²⁰ Исто, стр. 108.